

SOL YÜKSELİRKEN SOSYALİST VE GENÇ OLMAK

Haluk YURTSEVER*

Özet: 1960- 1980 döneminde solun yükselişi Türkiye toplumunda aklın, bilimin ve halk yığınlarının yararına olanın doğrunun ölçütü durumuna geldiği bir sosyalist aydınlanma ve kültürleşme hareketini geliştirdi ve toplumsal düzeyde yaygınlaştırdı. Bu dönemde solun Türkiye'ye katkılarının gözden kaçırılması önemli bir eksiklik, bu anlamda sorun yaratmaktadır. Yazıda Ata Soyer'inde gençlik yıllarını içeren dönemin bu yönleri anımsatılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: 1960-1980'li yıllar, sol-sosyalist genç olmak, Ata Soyer

Being Socialist and Young as The Left is on The Rise

Abstract: The rise of the left in the period 1960- 1980, triggered a movement of socialist enlightenment and acculturation that infiltrated into the society and where reason, science and interests of wide masses of people became the criteria of what is correct. Missing the contribution of the left to the country as a whole in this period leaves a large gap and therefore problematic. The author describes these features of a period that also covered the younger years of Ata Soyer.

Key words: The period 1960-80, being a young leftist-socialist, Ata Soyer

1960 ile 1980 arasındaki 20 yıl, sol ve sosyalist hareketin Türkiye'nin toplumsal yaşamında ilk kez ülke çapında, kitlesel etki ve inisiyatif kazandığı bir tarih kesitidir. Bu açıdan bakıldığında 20 yılın kendi içinde iki on yıla bölünmesi çok işlevli görünmüyor.

Öte yandan, olayların ve düşüncelerin ardışıklığına rağmen, bu iki on yılın siyasal ortamdaki başkalaşım, öne çıkan siyasal aktör ve insan tipleri bakımından şaşırtıcı farklılıklar, kendine özgü çizgiler taşıyan iki alt dönem gibi görüldükleri de yadsınmaz.

Bu iki nedenle, "70'lerde solcu/sosyalist ve genç olma"nın ne anlama geldiği sorusuna yanıt ararken, iki on yılın takvimsel başlangıç ve bitiş noktalarına sabitlenmek yerine, olayların gidişini birinci dereceden etkileyen, dönemin aktif insanların ruhsal, siyasal biçimlenmesinde önemli payı olan uğraklara bakmak daha verimli bir yöntem gibi görünüyor. Böyle bakıldığında, 1965 genel seçimlerinin, 15-16 Haziran 1970 işçi ayaklanmasının, 12 Mart 1971 muhtırasının ve onu izleyen 1971 devrimci çıkışlarının, 1974 genel affının söz konusu 20 yılın başat olayları olduğunu söyleyebiliriz.

1960'lı ve 1970'li yıllarda, yalnız Türkiye'de değil, tüm dünyada sol/sosyalizan rüzgarlar esiyordu.

Egemen algı, Ekim Devrimi ile başlayan sosyalizm denemesinin başarıyla ilerlediği, tutunduğu topraklarla kalmayıp yayılmakta olduğu biçimindeydi. Dünyanın nüfusça en büyük ülkesi Çin'de, ardından Latin Amerika'nın ABD'nin yanı başındaki uç adası Küba'da devrimler gerçekleşmiş; "sosyalizm" dünyanın üçte birinin yöneldiği bir pratik haline gelmişti. Avrupa'da "reel sosyalizm"ün basıncı altında, işçi hareketi ve sosyal demokrasi eliyle kapitalizm terbiye ediliyor, İtalya ve Fransa'da komünist partileri büyük seçim başarıları gösteriyordu. 1968'de Kıta Avrupası kimi bakımlardan 1848 Avrupa devrimini andıran kitle hareketleriyle çalkalanıyordu. Latin Amerika'lı kent ve kır gerillacıları iktidara uzanıyor, Asya'da görkemli Vietnam direnişi ve bunun çevresindeki ilerici dayanışma ABD emperyalizminin yenilebileceğini somut olarak gösteriyor, Afrika'da anti sömürgeci kurtuluşçuluk geliyor, Ortadoğu'da Nasırcı ve Baasçı modern Arap ulusal hareketleri boyutlanıyordu.

Solun ve sosyalizmin bu dünya çapındaki çoğalışı, zayıf, sömürülen, ezilen insanın bu durumdan kurtuluşunu amaçlayan bir başkaldırı çağrısının, bu çağrı doğrultusunda mücadele eden sınıfsal-siyasal hareketlerin ve aynı zamanda bir toplumsal değerler sisteminin mayalanması anlamına geliyordu. Sol

*Yazar

ve sosyalizan iklim dünyanın her yerinde, insanın kendine olan güvenini, kendi yazgısına el koyma istencini, dünyevi mücadele ile toplumu ve kendi yaşamını değiştirebileceği inancını güçlendirmişti. 1960'lı, 1970'li yıllara damgasını vuran, tarihin uzunca dönemleri boyunca, kişisel güvenliğini ve geleceğini kendisi dışındaki güçlere kölece bağlanmakta arayan insanın, üretici çabayla, sevgiyle, dayanışma ve mücadeleyle dünyayla yeni bir biçimde bütünleşme arayışıydı.

Bu anlamda solun çoğalışı insanın çoğalışıydı.

Bu devrimci çoğalış dönemi, doğal olarak farklı çoğalışlarda farklı biçimlerde yaşandı.

Türkiye, kapitalist ilişkilere geç girmiş, modern sınıfların, sınıf mücadelelerinin, bu temelde "sağ" ve "sol"un tarih sahnesine geç çıktığı toplumlardan biridir. 1920'de kurulan Türkiye Komünist Partisi (TKP) önderliğinin kurtuluş savaşına kendi bayrağı altında kendi güçleriyle katılmasının engellenmesi, sol damarın "ulusal" bir kimlik ve ülke çapında tarihsel bir güç olarak oluşması fırsatını önemli ölçüde yakıştı. Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki dönemde ve özellikle soğuk savaş yıllarında da, sosyalist solun ana kaynağı olan TKP başta olmak üzere çeşitli sol, sosyalist çevre, parti ve grupların özverili çabalarına, direngenliklerine rağmen 1960'lı yıllara kadar Türkiye solu ülke çapında, kitlesel, etkili bir güç konumuna gelememişti.

1960 sonrasında şeytanın bacağı kırılmış, sol Türkiye toplumunu etkileyen kitlesel bir hareket, bir taraf olarak toplumsal-siyasal yelpazedeki yerini almıştır. Türkiye İşçi Partisi (TİP)'in meclise 15 milletvekili gönderdiği 1965 genel seçimleri bu evrenin en önemli olayıydı.

Bu yer alışın kitleselliği ise açıkça kaydetmek gerekir ki, solun kendini, net programlarla tanımlanmış akım, parti ve hareketlerin aritmetik toplamı olmaktan çok, sınırları ve ayırım çizgileri keskin olmayan, genel ortak paydalar üzerinden kurmasından geliyordu. Toprağına yeterli ölçüde kök salmamış, teoride derinleşmemiş, birbirinden net çizgilerle ayrılmamış toplumsal-siyasal yoğunlukların belli karşıtlıklar ve kimi genel hedefler çevresindeki toplu/birleşik hareketi özellikle 1960-1970 döneminin önemli bir özelliği idi. Daha açık söylersek, bu biçimleniş sınıfsal bakımdan heterojen, ideolojik bakımdan eklektikti. Gücü de, zaafı da bu

iki özelliğinin sonucuydu. Bu özellikler, 1960-1970 arasında birlik ve yükselişe, 1970-1980 arasında ise düşüş ve çözümlüğe kaynaklık ettiler.

Türkiye solunun 20 yıl süren bu görkemli dönemi, toplumsal ve siyasal erkin kazanılmasıyla, bir siyasal devrimle değil, yenilgi ve çözümlüğe sonuçlandı. Yenilginin yol açtığı travmatik sonuçlarından biri ise, bu döneme, yenilgici bir ruh haliyle yaklaşılmasıdır. Yenilginin derslerinin öğretici, eleştirinin geliştirici olacağına kuşku yok. Ama, dönem değerlendirmelerinde 1960-1980 döneminde solun Türkiye'ye katkılarının gözden kaçırılması önemli bir eksiklik, bu anlamda sorun yaratıyor. Sevgili Ata Soyer'in anısına hazırlanan bu özel sayıda bu yönlerin anımsatılmasının, hem genel olarak hem de sayının özel amacı bakımından ufuk açıcı olacağını düşünüyorum.

Türkiye solunun Türkiye'ye ve Türkiye insanına etki ve katkılarını satırbaşları halinde şöyle sıralayabiliriz:

Solun yükselişi Türkiye toplumunda aklın, bilimin ve halk yığınlarının yararına olanın doğrunun ölçütü durumuna geldiği bir sosyalist aydınlanma ve kültürleşme hareketini geliştirdi ve toplumsal düzeyde yaygınlaştırdı. Toplumsal olarak daha ileri, eşitlikçi, katılımcı bir yeni cumhuriyet projesini Türkiye'nin gündemine sol ve sosyalist hareket soktu. Daha ilerisini arayan sol toplumsal hareketlilik, laikliğin devlet yönetiminin, sekülerliğin toplum yaşamının doğal durumu olarak algılanıp güçlenmesine, o tarihlere kadar Kemalist devletin "yukarıdan" yaptığından daha önemli "aşağıdan" bir katkı yaptı.

Türkiye solu, tarihin derinliklerinden gelen ikilem ve kutuplaşmaların bir yeni sentezle aşılabilirliğini gösterdi. Başkaldıran, hak arayan bütün toplumsal, etnik vb. renkler sosyalizm bayrağı altında toplandılar. Bu toplanış, sosyalist solun her türlü başkaldırı ve hak arayışının evrensel adresi olduğunun, aynı zamanda tüm bu eğilim ve hareketlenmelerin, kendi özel hedefleriyle insanlığın toptan ve toplumsal kurtuluş hedefi arasındaki bağı kurabildiklerinin doğrulanmasıydı. Bu iki yönlü ilişki çok önemliydi: Bugün çok daha önemlidir.

Öneminden dolayı daha özel olarak belirtmek gerekir ki, Kürt hareketi bu dönemde genel olarak Marksizmden ve Türkiye sol/sosyalist hareketinden derin biçimde etkilendi; "Kürt sorunu"nu ülke çapında adıyla anılabilir, tartışılabilir bir konu haline

getirmede Türkiye solu üstüne düşeni yaptı. Kürt ve Türk sosyalistleri uzunca zaman birlikte, aynı örgütlerde ortak mücadele ettiler. 20 yıllık dönemde neredeyse tüm Kürt hareketleri solcu ve sosyalizandı. Türkiye solunda Kürt varlığını ve bu ulusun kendi yazgısını özgürce belirleme hakkını kabul etmeyen solcu hareket, hatta özne neredeyse yoktu.

Türkiye solu, bu topraklarda devleti kutsayan, her şeyi devletten bekleyen, "hak"lar için savaşmaktan çok, kendisi için ayrıcalıklar peşinde koşan uyruk bilinci yerine, hakkını arayan, hak ve özgürlüklerini kullanan bir yurttaşlık bilincinin gelişmesine katkı yaptı. Solun yükseliş dönemi halk yığınlarının hakları için örgütlendiği, sokağa çıktığı, devlet ve toplum yönetimine eylemlilikle katıldığı, bu anlamda demokrasiyi gerçekten yaşadığı en ileri dönem oldu. Türkiye'nin yakın tarihinde "demokrasi"nin, "örgütlü toplum"un sözünün edilebileceği tek dönem bu dönemdir.

Ulusal bağımsızlık, kişilikli dış siyaset kavramlarının antiemperyalist bir tonla yeniden canlanması solun etkisiyle oldu. Türkiye topraklarında Türk subaylarının giremediği 35 bin metrekare ABD üssü olduğunu, Türkiye TİP milletvekillerinden öğrendi. Devrimci gençliğin kararlı eylemliliği sonucunda Amerikan 6. Filo'su 13 yıl bu ülkenin limanlarına giremedi. İsmet paşaya ABD Başkanı Johnson'a "Yeni bir dünya kurulum, Türkiye bu dünyada yerini alır" dedirten de, solun, antiemperyalizmin gücüydü.

Planlı kalkınma anlayışının Türkiye'de kabul görmesinde, sanayileşme hedefinin genel toplumsal bir amaç olarak benimsenmesinde solun çok önemli payı oldu.

Toplumsal dayanışma, paylaşmacılık, birbirine karşılıksız hizmet, zayıf olanı koruma, insan sevgisi, mutluluğu hep birlikte arama türünden değerler Türkiye'de solla birlikte yükseldi. Sömürünün, vurgunculuğun, tefeciliğin, her türlü baskı ve zulmün ayıp, hatta toplumsal suç sayıldığı bir toplumsal ahlâk anlayışı etki ve saygınlık kazandı.

Türkiye solu, Türkiye'nin bütün siyasal akımları üzerinde etki ve tepki yarattı. CHP nin "ortanın solu"na kayışındaki en önemli nedenin bu sol etki olduğu tartışılmaz bir gerçektir.

Türkiye sol hareketi, toplum yaşamının bütün alanlarına siyasete, bilime, kültüre nitelik kazandırdı. Türkiye'nin aydın ve yetişkin insan kaynağını

gürleştirdi. 1960'lı, 70'li yıllarda Türkiye'de, başını sol aydın, yazar ve sanatçıların, sol yayıncılığın çektiği bir çeviri ve yayın patlaması gerçekleşti.

Sol, Türkiye toplumunun, Türkiye insanının kendine güvenini geliştirdi. Onurlu, kişilikli, üretken, kamunun çıkarını kendi çıkarının önüne koyan erdemli insan yavaş yavaş öne çıkmaya, yükselmenin, "kariyerlerin" emeğe, yeteneğe, katkıya bağlılığı ilkesi toplumsal norm haline gelmeye başladı.

Emek, işçi sınıfı, bu dönemde, özellikle de 1967'de DİSK'in kuruluşundan ve 15-16 Haziran işçi ayaklanmasından sonra toplumsal yaşamın, sınıf mücadelesinin başat bir ögesi olarak öne çıktı. Sol hareket en çok tarihin bu döneminde işçi-emekçi sınıflarla bağlandı. Türkiye'de emekçilerin sendikal örgütlülüğü en çok bu dönemde gelişti. Emekçilerin ücret, toplumsal ücret başta olmak üzere çalışma ve yaşam koşulları en çok bu dönemde iyileşti. 1980 öncesinde Türkiye'de sendikalaşma tarihinin en yüksek oranlarına ulaştı.

Türkiye'de üniversiter-akademik yaşamın önemli ilerleyiş kaydettiği yıllar da Türkiye'nin sola açıldığı yıllardır. 1950'den sonra Demokrat Parti diktasına karşı mücadelede önemli rol oynayan üniversiteler, 60'lı, 70'li yıllar boyunca da, akademik üretimde, toplumsal sorunlara ilgi ve katkıda, üniversitenin olmazsa olmazı olan özerkliği, bilimsel çalışmanın özgürlüğü istemini yaşama geçirmekte ileri adımlar attılar.

1960'lı yılların sonlarına doğru çeşitli sol çizgi ve eğilimler birbirlerinden bağımsızlaşmış daha "net", daha "arı" ideolojik-siyasal özneler olarak hareket etmeye, birbirlerinden ve ortak zeminden uzaklaşmaya başladılar. Bu dönemde solun örgüt sayısı, toplam fiziksel/nicel gücü, "üye" ve yandaş sayısı büyüdü; ancak bu "toplam" siyasal olarak bölünmüş olduğu ve öznelerden hiçbiri ötekiler üzerinde toparlayıcı bir etki kuramadığı için sol hareket Türkiye'de bir daha bu ilk dönemdeki kadar etkili ve güçlü olmadı.

1960 ile 1968 arasındaki 8 yılın sonunda Türkiye, sağ sol tüm siyasal eğilim ve kesimleri etkileyen ekonomik, sosyal ve siyasal bir bunalıma girdi. 1968-1971 arasında Türkiye'nin neredeyse tüm sağ ve sol örgütleri bölündü.

TİP şemsiyesi altında önemli bir varlık gösteren Türkiye solu da, bu üç yıl içinde önce iki ana kampa, daha sonra da onlarca parçaya bölündü.

1970 15-16 Haziran kalkışması, işçi sınıfının gücünü ortaya koyduğu, proleter yöntemlerle yürüttüğü en ileri çıkışı. Bu çıkış, sola, sınıfsal bir mesaj ve enerji verirken, Türkiye sermaye sınıfında da büyük bir korku ve güvensizliğe yol açtı. 12 Mart 1971'de Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanlarının Demirel hükümetini bir muhtıra/darbe ile düşürmesi, büyük ölçüde bu korkunun ürünüydü. 12 Mart, kendini açık biçimde duyuran bir yönetme krizini çözmek, sol hareketi ezmek, o sıralar olgunlaşmakta olan Doğan Avcıoğlu önderliğindeki "sol darbe" yi önlemek için geldi. 14 Ekim 1973 seçimleriyle birlikte dar anlamda 12 Mart dönemi sona erdi. Asker güdümlü rejim, ekonomik programlarını uygulayıp sonuçlarını alamadan gitti. Rejim, uyguladığı kitle-sel şiddet ve teröre, 1971 devrimci çıkışının öncü örgüt ve önderlerini hunharca katletmesine rağmen solu tasfiye programını gerçekleştiremedi.

1974 Genel Affının, Anayasa Mahkemesi kararıyla solcuları da kapsamına almasıyla birlikte yeni bir dönem başladı. 1974-80 döneminde, sınıflar mücadelesi keskin ve yaygın biçimlerde seyretti. Bu yıllar arasında Türkiye milyonları kapsayan büyük ve militan emekçi eylemleriyle çalkalandı. Yığın hareketindeki yükselme ve büyümenin "yığın" kavramına getirdiği yeni boyuta paralel olarak bütün sol siyasal örgütlenmeler küçümsenmeyecek sayıda üye ve yandaş, azımsanmayacak bir eylem gücü kazandılar.

Türkiye sosyalist hareketi, 1974-80 arasında yığınlarla bağ, örgütlenme ve eylemlilik açısından ileri, sosyalist nitelik açısından ise görece olarak geri bir dönem yaşadı. 1974-1980 arasındaki 6 yıllık dönemin 1960-1971 arasındaki 11 yıllık dönemden ilk bakışta göze çarpan farkı, sol ve sosyalist hareketin pratikte birbirinden ayrılmış bölmelerinin belli bir kitle hareketi ve tabanı üzerinden ayrı hareket ve örgütlülükler olarak ortaya çıkmalarıdır. Ama öznelerin hiçbiri, 1960'lı yılların YÖN'üne, TİP'ine benzer bir toplumsal çekim yaratamadı. Bu dönem, siyasetin aritmetikten çok cebire benzediği önermesinin parlak bir doğrulanmasıdır.

1960-1971 döneminin kendini gösteren bir başka özelliği, solun nicel gücünün çok ötesinde ve ilerisinde bir entelektüel, kültürel ve siyasal etkiye sahip olmasıydı. Öyle ki, sol zaman zaman ülke gündemini, siyaset yelpazesinin biçimlenişini belirleyebiliyor, toplumsal bir etki ve tepki yaratabiliyordu. 1974'ten sonra ise, genel olarak solun entelektüel ışıltısında ve etkisinde ciddi bir düşüş yaşandı. Örgütler önder ve militan kadrolarıyla, orta ve

ortalamacı bir profil gösterdiler. Gücünü örgütsel konumlarından, aygıt içindeki yerinden alan aparatçı tipolojisi en çok bu dönemde öne çıktı.

Entelektüel-ideolojik etkinlik açısından bakıldığında, o dönemin en şiddetli "ideolojik" tartışmalarının, 60 döneminin tartışmaları kadar iz bırakmadığı, genellikle kalıpcı ve skolastik yöntemlerle yürütülen, yaratıcılıktan ve üretkenlikten uzak tartışmalar olarak kaldıkları görülüyor.

Bunlara uluslararası alandaki bölünmeleri, özellikle de 1963'ten sonra Çin Halk Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasındaki düşmanlaşmayı eklemek gerekiyor. 1970'li yıllarda Sovyet, Çin (daha sonra Arnavutluk) ve Latin Amerika solculuğu neredeyse bütün renk ve çeşitleriyle Türkiye'de temsil edildiler ve Türkiye solunun o günkü ve sonraki bölünmelerinde önemli pay sahibi oldular.

Burada çok kısaca özetleyebildiğim süreç içinde Türkiye solu, 12 Eylül darbesinden 2 yıl kadar önce, 1978 dönemecinde tıkanmaya, ne yapacağını bilmez bir hava içinde tümüyle denetimi dışında gelişen şiddet sarmalı içinde bocalamaya başlamıştı. 12 Eylül 1980 faşist darbesi, böyle bir ortamda geldi ve toplumsal çapta bir direnişle karşılaşmadan yerleşti.

1960-1980 sol silkinişinin bu topraklar ve bu toprağın insanları üzerindeki etkileri, kalıtları ise, tüm bellek silme çabalarına rağmen kalıcı değerler bırakmıştır. En çok da insanda.

1990'lı yıllarda Ata Soyer'i tanıma, sohbet etme fırsatım oldu. Edindiğim izlenim, esas olarak 1970'li yıllarda yetişmiş olmasına rağmen (1955 doğumluydu), sosyalizm davasının genel ve ortak çıkarlarını öne alan tarzıyla onun tipik bir 1968'li olduğudur. Mücadele anısı ve eserleriyle kendisinden sonraki kuşaklara öğretmenlik edeceği kesindir.